

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ**

**ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗ ΚΑΤΑ
ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ**

**ΜΑΘΗΜΑ: ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Α. Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΛΕΚΤΩΡ: Σ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ**

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΚΑΒΕΤΣΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΗΤΡΩΟΥ: 1340200500096

ΤΗΛΕΦΩΝΟ: 210-6203133, 6943-073313

ΗΛ. ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟ: harry201514@hotmail.com

ΑΘΗΝΑ 2007

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>Εισαγωγή: το θέμα της εργασίας</u>	4
<u>Κεφάλαιο 1^ο: Τα Συνταγματικά Δικαιώματα</u>	
<u>1.1 Έννοια Συνταγματικού Δικαιώματος</u>	4
<u>1.2 Διακρίσεις των Συνταγματικών Δικαιωμάτων</u>	6
<u>1.3 Μεταβολή Έννομης Τάξης και Συνταγματικών Δικαιωμάτων</u>	7
<u>1.4 Έννοια Συμφέροντος</u>	9
<u>Κεφάλαιο 2^ο: Η Εφαρμογή των Συνταγματικών Δικαιωμάτων</u>	
<u>2.1 Έννοια και Έκταση της Εφαρμογής των Συνταγματικών Δικαιωμάτων</u>	9
<u>2.2 «Σύγκρουση» των Συνταγματικών Δικαιωμάτων</u>	10
<u>2.3 Η Πλαστικότητα της Νομικής Σύγκρουσης των Συνταγματικών Δικαιωμάτων</u>	11
<u>Κεφάλαιο 3^ο: Η Πρακτική Εναρμόνιση</u>	
<u>3.1 Η Αρχή της Αναλογικότητας και η Στάθμιση Συμφερόντων</u>	12
<u>3.2 Η Πρακτική Εναρμόνιση στη Γερμανική Νομική Επιστήμη</u>	15

<u>3.3 Η Αρχή της Πρακτικής Εναρμόνισης ή Πρακτικής Αρμονίας</u>	16
<u>Κεφάλαιο 4^ο : Η Θεσμική Εφαρμογή</u>	
<u>4.1 Η Θεσμική Εφαρμογή ως Μέθοδος Άρσης των Αντιθέσεων στη Σύγχρονη Έννομη Τάξη</u>	17
<u>4.2 Η Μέθοδος της Θεσμικής Εφαρμογής</u>	19
<u>Κεφάλαιο 5^ο: Συμπεράσματα</u>	20
<u>Περίληψη</u>	21
<u>Summary</u>	21
<u>Λήμματα</u>	21
<u>Lemmas</u>	21
<u>Βιβλιογραφία</u>	22
<u>Νομοθεσία</u>	23
<u>Νομολογία</u>	23
<u>Περιλήψεις Αποφάσεων</u>	23

Εισαγωγή: Το Θέμα

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το ζήτημα της πρακτικής εναρμόνισης (Praktische Konkordanz) κατά την εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων. Η πλήρης ανάλυση και κατανόηση του θέματος αυτού προϋποθέτει καταρχάς την αποσαφήνιση της έννοιας του συνταγματικού δικαιώματος υπό το πρίσμα των διάφορων θεωριών που διατυπώθηκαν σε όλη την ιστορική διαδρομή του Συνταγματικού Δικαίου και πάντα στο πλαίσιο της έννομης τάξης, όπως αυτή διαμορφώνεται υπό διαφορετικές συνθήκες. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη και η εξέταση της μεταβολής της έννομης τάξης από ατομικιστική σε ανθρωπιστική και κατ' επέκταση της μεταβολής των συνταγματικών δικαιωμάτων. Παράλληλα, κρίνεται σκόπιμη και η αποσαφήνιση της έννοιας του συμφέροντος.

Στη συνέχεια, θα εξετασθεί το ζήτημα της εφαρμογής των συνταγματικών δικαιωμάτων και της έκτασης της εφαρμογής αυτής. Κατά συνέπεια, θα αναλυθεί και η έννοια της σύγκρουσης των δικαιωμάτων καθώς και η διάκρισή της σε πραγματική και νομική. Στη συνέχεια θα διαπιστωθεί η πλαστότητα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων στο πλαίσιο της σύγχρονης ανθρωπιστικής έννομης τάξης. Η αναφορά στο ζήτημα αυτό καθίσταται αναγκαία για την πλήρη κατανόηση της αρχής της πρακτικής εναρμόνισης, δεδομένου ότι η τελευταία συνιστά μία από τις μεθόδους άρσης της σύγκρουσης δικαιωμάτων.

Ακολούθως, θα αναλυθεί η αρχή της αναλογικότητας και η στάθμιση των συμφερόντων ως η σημαντικότερη θεωρία που αναπτύχθηκε στη γερμανική νομική επιστήμη για την άρση της σύγκρουσης των δικαιωμάτων. Έπειτα, θα εξετασθεί η αρχή της πρακτικής εναρμόνισης όπως αυτή διαμορφώθηκε στη Γερμανία προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα κενά που παρουσιάστηκαν κατά την εφαρμογή της θεωρίας της στάθμισης των συμφερόντων και στη συνέχεια θα αναλυθεί

διεξοδικά το ζήτημα της πρακτικής εναρμόνισης ως μεθόδου άρσης της σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Τέλος, θα παρουσιαστεί η μέθοδος της θεσμικής εφαρμογής, η οποία αποτελεί στο πλαίσιο της σύγχρονης έννομης τάξης του κοινωνικού ανθρωπισμού την αποτελεσματικότερη μέθοδο άρσης των «αντιθέσεων» κατά την εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Κεφάλαιο 1^ο: Τα Συνταγματικά Δικαιώματα

1.1 Έννοια Συνταγματικού Δικαιώματος

Πριν ορισθεί η έννοια του συνταγματικού δικαιώματος, είναι απαραίτητο να δοθεί πρώτα ένας κοινώς αποδεκτός ορισμός του δικαιώματος γενικά. Επειδή όμως το δικαίωμα αποτελεί βασική έννοια όλων των κλάδων του δικαίου είναι δύσκολο να διατυπωθεί ένας ορισμός. Επιχειρώντας όμως, ένα συνδυασμό των απόψεων που έχουν υποστηριχθεί μέχρι σήμερα¹ μπορεί να λεχθεί ότι δικαίωμα είναι η εξουσία, δηλ. η νομικά αναγνωριζόμενη δυνατότητα επιβουλής θελήσεως, που παρέχεται στα πρόσωπα από το δίκαιο (και όχι από άλλο ρυθμιστικό σύστημα της ανθρώπινης κοινωνίας όπως είναι η θρησκεία και η ηθική) για την ικανοποίηση έννομου συμφέροντος.

Η έννοια του συνταγματικού δικαιώματος δεν απέχει πολύ από αυτή του κοινού δικαιώματος. Ειδικότερα, η ειδοποιός διαφορά του συνταγματικού δικαιώματος από τα δικαιώματα του κοινού δικαίου συνίσταται στη συνταγματική αναγνώριση του πρώτου. Δηλαδή, συνταγματικό είναι το δικαίωμα εκείνο που ο συντακτικός νομοθέτης έκρινε ότι είναι άξιο αυξημένης προστασίας και για το λόγο αυτό το συμπεριέλαβε στο κείμενο του Συντάγματος. Το συνταγματικό δικαίωμα λοιπόν, παρέχεται στους πολίτες απευθείας από το Σύνταγμα αποκτώντας έτσι αυξημένη τυπική ισχύ. Ο κοινός νομοθέτης δηλαδή δε μπορεί να το τροποποιήσει ή να το καταργήσει. Συμπερασματικά, κριτήριο για το χαρακτηρισμό ενός δικαιώματος ως συνταγματικού είναι η περίληψή του στο συνταγματικό κείμενο.

¹ βλ. Απόστολο Σ. Γεωργιάδη, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου τρίτη έκδοση 2002, σελ.224-225 και Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 101

Επομένως, το ερώτημα που απομένει για το σαφή προσδιορισμό της έννοιας του συνταγματικού δικαιώματος είναι για ποιο λόγο ο συντακτικός νομοθέτης έκρινε ότι τα δικαιώματα αυτά χρήζουν ιδιαίτερης προστασίας. Η απάντηση δίνεται μέσα από το ίδιο το Σύνταγμα: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας.»². Πιο συγκεκριμένα, τα συνταγματικά δικαιώματα προστατεύουν τις διάφορες πτυχές της ανθρώπινης ζωής και την ανθρώπινη αξία, όπως αυτή εξειδικεύεται στις επιμέρους διατάξεις του Συντάγματος³. Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί η διάκριση του περιεχομένου των συνταγματικών δικαιωμάτων σε αμυντικό, που στρέφεται κατά του κράτους αλλά και κατά κάθε άλλης εξουσίας που δύναται να απειλήσει τις από το Σύνταγμα προστατευόμενες εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας, σε προστατευτικό, που στρέφεται προς (και όχι κατά) το κράτος για αρωγή προς απόκρουση απειλών, και εξασφαλιστικό, που στρέφεται και αυτό προς το κράτος, προκειμένου αυτό να παράσχει τα μέσα για την άσκηση του δικαιώματος⁴.

1.2 Διακρίσεις των Συνταγματικών Δικαιωμάτων⁵

Έχοντας ορίσει επαρκώς την έννοια του συνταγματικού δικαιώματος, ακολουθεί η παρουσίαση των διακρίσεων των συνταγματικών δικαιωμάτων βάσει των θεωριών που αναπτύχθηκαν γύρω από το ζήτημα αυτό. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την παραδοσιακή θεωρία των συνταγματικών δικαιωμάτων, τα τελευταία διακρίνονται σε ατομικά,

² Σ άρθρο 2§1

³ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 104

⁴ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 101 όπου δίνεται και ο εξής ορισμός του συνταγματικού δικαιώματος: «συνταγματικά δικαιώματα είναι τα παρεχόμενα στα άτομα και ως μέλη του κοινωνικού συνόλου θεμελιώδη, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα, τα οποία αποτελούν τις κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη βασικές εξειδικεύσεις της ανθρώπινης αξίας και των οποίων το αμυντικό περιεχόμενο στρέφεται κατά της κρατικής και κάθε άλλης εξουσίας, το προστατευτικό περιεχόμενο στρέφεται μόνον προς το κράτος αξιώνοντας την παροχή βοήθειας για την απόκρουση κάθε απειλής, το δε εξασφαλιστικό, εφόσον αναγνωρίζεται, στρέφεται επίσης προς το κράτος, αξιώνοντας την παροχή των απαραίτητων μέσων για την άσκηση του δικαιώματος.»

⁵ βλ. Δαγτόγλου Π.Δ. Συνταγματικό Δίκαιο Ατομικά Δικαιώματα Α' δευτέρα αναθεωρημένη έκδοση, 2005, σελ. 65 και Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 133 επ.

πολιτικά και κοινωνικά (status negativus, status activus, status socialis αντίστοιχα)⁶.

Κατά τη διάκριση αυτή, ατομικά είναι τα δικαιώματα εκείνα που υποχρεώνουν το κράτος να μην προβεί σε πράξη το εξαναγκάζουν δηλαδή, σε παράλειψη. Ουσιαστικά, με τα δικαιώματα αυτά ο πολίτης ζητά από το κράτος να τηρήσει στάση «αποχής». Στόχος τους δηλαδή, είναι η οριοθέτηση της δημόσιας από την ιδιωτική ζωή. Τέτοια δικαιώματα είναι οι λεγόμενες ατομικές ελευθερίες, όπως η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (αρθρ. 5§1Σ), το δικαίωμα της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας (αρθρ. 5§2Σ), η προσωπική ελευθερία (αρθρ. 5§3Σ), το άσυλο της κατοικίας (αρθρ.9Σ) και πολλά άλλα. Έπειτα, κοινωνικά είναι τα δικαιώματα με τα οποία οι πολίτες υποχρεώνουν το κράτος σε πράξη (θετική και όχι παράλειψη). Τα δικαιώματα αυτά δε στρέφονται κατά του κράτους αλλά προς το κράτος και με αυτά οι πολίτες ζητούν την προστασία του κράτους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων δικαιωμάτων είναι το δικαίωμα της παιδείας και το δικαίωμα της εργασίας (αρθρ. 16 και 22Σ αντίστοιχα). Τελευταία κατηγορία δικαιωμάτων σύμφωνα με αυτή τη διάκριση είναι τα πολιτικά δικαιώματα με τα οποία ο πολίτης ζητά ενεργητική συμμετοχή στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Τα συνταγματικά αυτά δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι συνιστούν τη βασικότερη έκφραση της δημοκρατικής αρχής.

Παρόλα αυτά, η διάκριση αυτή δε δύναται πλέον να ανταποκριθεί στα σημερινά δεδομένα, καθώς διατυπώθηκε στα πλαίσια της υποκειμενικής παραδοσιακής θεωρίας των συνταγματικών δικαιωμάτων. Κατά συνέπεια, είναι απαραίτητη η εκ νέου κατηγοριοποίηση των συνταγματικών δικαιωμάτων, μια κατηγοριοποίηση η οποία θα ανταποκρίνεται τόσο στη μεταβολή της έννομης τάξης από ατομικιστική σε έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού όσο και στη συνεπακόλουθη μεταβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

1.3 Μεταβολή Έννομης Τάξης και Συνταγματικών Δικαιωμάτων⁷

⁶ την κατάταξη αυτή πραγματοποίησε ο Γερμανός νομικός G. Jellinek στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Είναι αυτονόητο ότι η εξέλιξη της κοινωνικοοικονομικής ζωής και η δημοκρατικοποίηση του σύγχρονου κράτους οδήγησε σταδιακά από τον ετατισμό και την ανυπαρξία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε μία ατομικιστική έννομη τάξη βασισμένη στο δυαδισμό κράτους και ατόμου, δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου, η οποία με τη σειρά της έδωσε τη θέση της σε μία έννομη τάξη όπου κοινωνικό κράτος δικαίου και κοινωνικός άνθρωπος συνυπάρχουν και ο νομοθετικός παρεμβατισμός είναι πλέον προστατευτικός. Τα θεμελιώδη δικαιώματα ισχύουν έναντι πάντων και όχι μόνο κατά της κρατικής εξουσίας. Το περιεχόμενό τους είναι συγχρόνως αμυντικό, προστατευτικό και διεκδικητικό(βλ. και 1.1).

Συνεπώς, η καλύτερα ανταποκρινόμενη στις σημερινές συνθήκες διάκριση είναι αυτή σε πολιτικά, κοινωνικά, και οικονομικά δικαιώματα. Ειδικότερα, τα πολιτικά δικαιώματα είναι ατομικά στην κυριολεξία δικαιώματα, αλλά σε αντίθεση με την κλασική διάκριση δεν περιέχουν μόνο αξίωση συμμετοχής αλλά και αξίωση προστασίας και εξασφάλισης⁸ όχι μόνο από απειλές προερχόμενες από την κρατική εξουσία, οι οποίες εξάλλου έχουν περιορισθεί χάρη στη δημοκρατικοποίηση του κράτους, αλλά και από απειλές προερχόμενες από την ιδιωτική εξουσία. Τα κοινωνικά δικαιώματα με τη έννοια που έχει ο όρος στη σύγχρονη έννομη τάξη δε συνιστούν απλά κατευθυντήριες γραμμές της πολιτικής του κράτους αλλά είναι δικαιώματα που προστατεύουν αγαθά απαραίτητα για τη υπόσταση του ανθρώπου⁹, αγαθά που για το λόγο αυτό πρέπει να απολαμβάνουν όλοι ανεξαιρέτως. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό των κοινωνικών δικαιωμάτων είναι το ελάχιστο, το απολύτως αναγκαίο περιεχόμενό τους. Εξασφαλίζουν δηλαδή, ένα κατώτατο όριο διαβίωσης, ένα existenzminimum, το οποίο επιβάλλεται από τις οικονομικές συνθήκες. Τέλος, ο όρος «οικονομικά δικαιώματα» είναι νέος σε σχέση με την παραδοσιακή διάκριση και αφορά τα δικαιώματα εκείνα που κατατάσσονται στον οικονομικό χώρο.

Γίνεται λοιπόν, κατανοητό πως η μεταβολή της έννομης τάξης έχει επιφέρει και τη μεταβολή των συνταγματικών τα οποία δε συνιστούν

⁷ βλ. ΝοB 28, σελ. 1655 Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος «Κοινωνικός Ανθρωπισμός και Ανθρώπινα Δικαιώματα» και Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 39

⁸ βλ. αναλυτικότερα Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 144

⁹ βλ. ΝοB 28 σελ. 1844 Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος «Κοινωνικός Ανθρωπισμός και Ανθρώπινα Δικαιώματα»

πλέον μόνο δικαιώματα στην κυριολεξία του όρου αλλά και αντικειμενικούς κανόνες δικαίου που εφαρμόζονται σε όλο το μήκος και το πλάτος της ενιαίας πια έννομης τάξης. Με αυτά οι πολίτες δε ζητούν από το κράτος αποχή αλλά προστασία ενάντια σε κάθε απειλή. Η μεταβολή αυτή της έννομης τάξης είναι εμφανής πλέον και στο κείμενο του Συντάγματος όπως προέκυψε μετά την αναθεώρηση του 2001: «*Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου...*». Είναι προφανές ότι τα δικαιώματα χορηγούνται στο πλαίσιο της κοινωνίας και αποβλέπουν όχι μόνο στην προστασία του ανθρώπου ως ατόμου αλλά και στην προστασία του γενικού συμφέροντος. Περαιτέρω, το άρθρο 25 §1 Σ ορίζει ότι «*τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν*». Δε γίνεται δηλαδή πλέον διαχωρισμός δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου αλλά αντίθετα τα συνταγματικά δικαιώματα ισχύουν έναντι όλων.

1.4 Έννοια Συμφέροντος

Παράλληλα με τον προσδιορισμό της έννοιας του δικαιώματος, σκόπιμη είναι και η αποσαφήνιση της έννοιας του συμφέροντος. Σύμφωνα με το δοθέντα ορισμό του δικαιώματος ως εξουσίας απονεμόμενης από το δίκαιο για την ικανοποίηση εννόμου συμφέροντος, διαπιστώνεται ότι το έννομο συμφέρον, δηλαδή το συμφέρον το προστατευόμενο από το δίκαιο δεν παρέχει στο πρόσωπο την εξουσία της ικανοποίησης¹⁰. Με άλλα λόγια το συμφέρον αποτελεί την αιτία και τη βάση του δικαιώματος αλλά επαφίεται στην κρίση του νομοθέτη εάν θα χορηγήσει στο πρόσωπο και δυνατότητα επιβολής της θέλησής του για την ικανοποίηση του συμφέροντος. Είναι απαραίτητο όμως να σημειωθεί ότι το έννομο συμφέρον προστατεύεται από το δίκαιο με την επιβολή κυρίως ποινικών ή διοικητικών κυρώσεων. Σε κάθε περίπτωση πάντως το συμφέρον αποτελεί στοιχείο της έννοιας του δικαιώματος, καθώς στην ικανοποίηση του τελευταίου αποβλέπει η παρεχόμενη από το δίκαιο εξουσία.

2^ο Κεφάλαιο: Η Εφαρμογή των Συνταγματικών Δικαιωμάτων

¹⁰ βλ. Απόστολο Σ. Γεωργιάδη, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου τρίτη έκδοση 2002, σελ. 226 και Ι.Σ. Σπυριδάκη Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου 1 Γενικές Αρχές β' έκδοση, 2004, σελ. 47

2.1 Έννοια και Έκταση της Εφαρμογής των Συνταγματικών Δικαιωμάτων

Ο όρος εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων δηλώνει όπως είναι προφανές, την επίλυση των διαφορών που δημιουργούνται στα πλαίσια της σχέσης κράτους-πολιτών αλλά και των σχέσεων των πολιτών μεταξύ τους με βάση το κανονιστικό τους περιεχόμενο. Τα συνταγματικά δικαιώματα δηλαδή εφαρμόζονται και στο χώρο του λεγόμενου (σύμφωνα με την παραδοσιακή θεωρία) «ιδιωτικού δικαίου». Η εφαρμογή τους δηλαδή εκτείνεται πλέον σε όλα τα πεδία της έννομης τάξης¹¹. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω (βλ. 1.3) τα συνταγματικά δικαιώματα ως κανόνες αυξημένης τυπικής ισχύος που υπερισχύουν των κανόνων του κοινού δικαίου εφαρμόζονται σε όλες τις σχέσεις κράτους-πολιτών αλλά «τριτενεργούν»¹² και στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αίρονται όλες οι αντιθέσεις που παρουσιάζονται στις παραπάνω σχέσεις.

2.2 «Σύγκρουση» Συνταγματικών Δικαιωμάτων^{13 14}

Πριν επιχειρηθεί ανάλυση της έννοιας της σύγκρουσης των δικαιωμάτων είναι απαραίτητη καταρχάς η διάκριση ανάμεσα σε σύγκρουση υπό νομική έννοια και σε πραγματική σύγκρουση. Έτσι, ως πραγματική σύγκρουση των δικαιωμάτων ορίζεται η παραβίαση του δικαιώματος του άλλου, η οποία είναι αυτονόητο ότι αποδοκιμάζεται από το δίκαιο. Στην περίπτωση αυτή ο ένας από τους δύο φορείς δικαιωμάτων δεν ασκεί νόμιμα το δικαίωμά του και προσβάλλει, επιτίθεται στο δικαίωμα του άλλου περιορίζοντάς το παρανόμως. Αντίθετα στην περίπτωση της νομικής σύγκρουσης δικαιωμάτων περισσότεροι φορείς ασκούν νόμιμα τα δικαιώματά τους που αναγνωρίζονται ταυτόχρονα από το δίκαιο με αναπόφευκτο αποτέλεσμα τον περιορισμό της νόμιμης άσκησης του δικαιώματος του ενός από την επίσης νόμιμη άσκηση του δικαιώματος του άλλου. Εξ ορισμού δηλαδή η νομική σύγκρουση

¹¹ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 227

¹² ο Α. Γ. Δημητρόπουλος θεωρεί τον όρο «τριτενέργεια» αδόκιμο, διότι στη σύγχρονη έννομη τάξη δεν υφίσταται ζήτημα διάκρισης ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου

¹³ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 238

¹⁴ βλ. Αριστόβουλο Ι. Μάνεση, Συνταγματικά Δικαιώματα α' ατομικές ελευθερίες δ' έκδοση, 1982, σελ. 63 επ.

δικαιωμάτων είναι έννοια αντιφατική και ιδιόμορφη, επειδή ναι μεν θίγεται κάποιο συνταγματικό δικαίωμα, από την άλλη όμως αυτό είναι αποτέλεσμα της νόμιμης άσκησης όλων των δικαιωμάτων. Με άλλα λόγια, μια νόμιμη συμπεριφορά οδηγεί στην παραβίαση κάποιου δικαιώματος. Συνεπώς, τίθεται το ερώτημα αν μία τέτοια έννοια μπορεί να γίνει λογικά και νομικά δεκτή. Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης ο όρος νομική σύγκρουση δικαιωμάτων δε δύναται να έχει άλλη έννοια από αυτή της πραγματικής σύγκρουσης.

Το πρόβλημα αυτό παρουσιάζεται όταν εξετάζεται η σύγκρουση των δικαιωμάτων στα πλαίσια της ατομικιστικής παραδοσιακής θεωρίας σύμφωνα με την οποία τα θεμελιώδη δικαιώματα εφαρμόζονται μόνο στις σχέσεις «δημοσίου δικαίου» όπου τα άτομα είναι φορείς δικαιωμάτων και η κρατική εξουσία όχι. Το πρόβλημα της σύγκρουσης των δικαιωμάτων δε δημιουργείται από την εφαρμογή τους στις διαπροσωπικές σχέσεις αλλά έρχεται στην επιφάνεια μέσα από τη διαπροσωπική εφαρμογή τους. Στην ουσία το πρόβλημα προκαλεί η δομή της ατομικιστικής έννομης τάξης και η δυαδιστική θεώρηση των πραγμάτων που αυτή προάγει.

2.3 Η Πλαστικότητα της Νομικής Σύγκρουσης Δικαιωμάτων

Έτσι, ανακύπτει το ζήτημα της πλαστικότητας της νομικής σύγκρουσης των δικαιωμάτων. Ειδικότερα, η ατομικιστική νομική παράδοση δε θέτει πάντα σαφή όρια στην άσκηση των δικαιωμάτων και κατ'αυτόν τον τρόπο δύσκολα διακρίνεται η νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων από την ενεργοποίηση πέραν του επιτρεπόμενου δικαικού πλαισίου. Στην σύγχρονη όμως έννομη τάξη μόνο η εξουσία του ατόμου πάνω στο άτομό του αναγνωρίζεται και όχι η εξουσία πάνω σε άλλα άτομα, ενώ και η εξουσία πάνω σε πράγματα δεν επιτρέπεται να οδηγεί σε κυριαρχία πάνω σε άλλους ανθρώπους. Καθίσταται λοιπόν κατανοητό, πως η νόμιμη άσκηση δικαιωμάτων δεν οδηγεί σε σύγκρουση, αφού τα δικαιώματα όλων των φορέων οριοθετούνται βάσει της ανθρωπιστικής αρχής. Παράλληλα, είναι και λογικά άτοπο το συμπέρασμα να αποδοκιμάζεται και να επιδοκιμάζεται ταυτόχρονα η ίδια συμπεριφορά. Εξάλλου, η σύγχρονη έννομη τάξη βάσει των επιταγών του κοινωνικού ανθρωπισμού ρυθμίζει τα δικαιώματα ως αρμονικά ασκούμενα και όχι ως

αλληλοσυγκρουόμενα¹⁵. Οι διαφορές στα πλαίσια των διαπροσωπικών σχέσεων οφείλονται στην ύπαρξη πραγματικών συγκρούσεων μεταξύ των φορέων των συνταγματικών δικαιωμάτων. Αυτό σημαίνει ότι ένας από τους φορείς υπερέβη τα όρια που ο νομοθέτης έθεσε στην άσκηση των δικαιωμάτων ή παρέβη τις υποχρεώσεις που του επιβάλλει ο συντακτικός και ο κοινός νομοθέτης και που συνιστούν το «*συνταγματικό πρότυπο*» του πολίτη. Έτσι, γίνεται αντιληπτό πως ο σημαντικότερος περιορισμός των συνταγματικών δικαιωμάτων προέρχεται από την ανάγκη αμοιβαίας οριοθέτησης των βιοτικών σχέσεων που ρυθμίζουν και ένταξής τους στο συνολικό πλαίσιο του Συντάγματος, ούτως ώστε να εξασφαλίζεται η συστηματική και τελολογική ενότητα του Συντάγματος¹⁶, δεδομένου ότι μόνο μέσα από ένα τέτοιο περιορισμό αποφεύγονται τα ερμηνευτικά λάθη και κενά που εσφαλμένα οδηγούν στην «πλαστή» νομική σύγκρουση των συνταγματικών δικαιωμάτων. Ένα από αυτά τα λάθη στο οποίο συχνά υποπέφτει κανείς ακολουθώντας τα διδάγματα της ατομικιστικής παραδοσιακής θεωρίας είναι και η «σύγκρουση» δικαιωμάτων όπως αυτή προκύπτει από την λανθασμένη αντιπαράθεση δικαιώματος προς δικαίωμα αντί της ορθότερης αντιπαράθεσης δικαιώματος προς θεσμού¹⁷ ¹⁸. Έτσι εξαφανίζεται η «σύγκρουση» δικαιωμάτων.

Συνοψίζοντας, η εικόνα της «σύγκρουσης» των δικαιωμάτων είναι πλαστή και οφείλεται στις «*ατομικιστικές δοξασίες*». Η αποδοχή της νομικής «σύγκρουσης» στα πλαίσια της παραδοσιακής θεωρίας οδηγεί στη στάθμιση συμφερόντων η οποία βασίζεται στην αρχή της αναλογικότητας η οποία με τη σειρά της έδωσε ερείσματα για τη διατύπωση της αρχής της πρακτικής εναρμόνισης.

Κεφάλαιο 3^ο: Η Πρακτική Εναρμόνιση

¹⁵ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 241

¹⁶ βλ. Κ. Χρυσογόνο Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα 2^η έκδοση, 2002, σελ. 102

¹⁷ αναλυτικότερα βλ. παρακάτω Κεφάλαιο 4^ο: Η Θεσμική Εφαρμογή

¹⁸ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 242

3.1 Η Αρχή της Αναλογικότητας και η Στάθμιση Συμφερόντων¹⁹

Το πρώτο από τα δύο πρότυπα επίλυσης των διαφορών που δημιουργούνται από τη «σύγκρουση» συνταγματικών δικαιωμάτων, που διατυπώθηκαν στη γερμανική νομική επιστήμη είναι η στηριζόμενη στην αρχή της αναλογικότητας μέθοδος. Η συγκεκριμένη μέθοδος εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο για τον περιορισμό των δικαιωμάτων όταν υφίσταται επιφύλαξη υπέρ του νόμου. Η αρχή της αναλογικότητας είναι ευρέως διαδεδομένη και συναντάται τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική νομολογία ενώ το πεδίο εφαρμογής της δεν περιορίζεται μόνο στο συνταγματικό δίκαιο (ακριβώς διότι εφαρμόζεται σε περιπτώσεις επιφύλαξης υπέρ του νόμου) αλλά και σε άλλους τομείς του «δημοσίου δικαίου» όπως το διοικητικό δίκαιο²⁰.

Ειδικότερα, πρέπει να αναφερθούν σχετικά με την επιφύλαξη του νόμου τα ακόλουθα: η ίδρυση και προστασία των δικαιωμάτων δεν πραγμα-

τοποιείται με τρόπο απόλυτο από το συντακτικό νομοθέτη αλλά συνήθως με τη λεγόμενη «επιφύλαξη του νόμου» (Vorbehalt des Gesetzes-reserve de la loi). Κατ'αυτόν τον τρόπο, τα συνταγματικά δικαιώματα σχετικοποιούνται²¹. Με τον όρο «νόμος» το Σύνταγμα δεν εννοεί μόνο τον τυπικό νόμο, δηλαδή τους νόμους που ψηφίζονται από τη Βουλή και κυρώνονται κλπ. από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αλλά και τον ουσιαστικό νόμο, δηλαδή κάθε κρατική πράξη μέσω της οποίας θεσπίζονται κανόνες δικαίου²²

Έπειτα, όσον αφορά στην αρχή της αναλογικότητας (principle of proportionality, Grundsatz der Verhältnismäßigkeit) αυτή για πρώτη φορά διατυπώθηκε ρητά στην ελληνική νομολογία το 1984²³, συναχθείσα από τα άρθρα 5§1 και 25§1 Σ, ενώ με την αναθεώρηση του 2001

¹⁹ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 245-249

²⁰ βλ. Απόστολο Γέροντα επιμέλεια Κ. Γιαννακόπουλου, Διοικητικό Δίκαιο, 2004, σελ. 360-366 για την αναγκαστική απαλλοτρίωση και τον καθορισμό της δημόσιας ωφέλειας με κανονιστική πράξη της διοίκησης

²¹ βλ. Αριστόβουλο Ι. Μάνεση, Συνταγματικά Δικαιώματα α' ατομικές ελευθερίες δ' έκδοση, 1982, σελ. 66 και βλ. και άρθρο 5§3 Σ για το απαραβίαστο της προσωπικής ελευθερίας: «...παρά μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος».

²² αυτό έγινε δεκτό τόσο από τη θεωρία όσο και από τη νομολογία

²³ ΣτΕ 2112/1984

καθιερώνεται πλέον και ρητά στη νομοθεσία (άρθρο 25§3 Σ). Σε γενικές γραμμές η αρχή της αναλογικότητας βασίζεται στη αντίληψη ότι πρέπει να υπάρχει μια εύλογη αναλογία μεταξύ του περιορισμού του δικαιώματος και του σκοπού που επιδιώκεται μέσω αυτού του περιορισμού. Στην πραγματικότητα, η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί σύνθεση τριών επιμέρους αρχών οι οποίες συνιστούν ταυτόχρονα και τα στάδια της μεθόδου της αναλογικότητας. Ειδικότερα, ο περιορισμός του δικαιώματος πρέπει να γίνεται σύμφωνα με τις αρχές που αναλύονται παρακάτω.

Η αρχή της *προσφορότητας* επιτάσσει την καταλληλότητα του επιβαλλόμενου περιορισμού (*Geeigenheit*). Αυτό σημαίνει ότι ο περιορισμός πρέπει να δύναται να οδηγήσει στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, να συνιστά δηλαδή πρόσφορο μέσο για την επίτευξη του σκοπού που επιδιώκει ο νομοθέτης.

Όταν ο περιορισμός κριθεί κατάλληλος, ικανός να επιφέρει το αποτέλεσμα εξετάζεται η *αναγκαιότητά* του (*Notwendigkeit*). Αναγκαίος είναι ο περιορισμός όταν η εφαρμογή του είναι απολύτως απαραίτητη ελλείψει άλλου πρόσφορου αλλά λιγότερο περιοριστικού μέτρου. Όταν υφίσταται τέτοιο μέτρο λοιπόν ο υπό κρίση περιορισμός δεν είναι σύμφωνος προς την αρχή της αναλογικότητας. Νομολογιακά έχει παγιωθεί η θέση ότι η έκταση του περιορισμού υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο²⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που χρησιμοποιείται για την κατανόηση της αρχής της προσφορότητας και της αναγκαιότητας είναι το έξης: για να σκοτώσει κάποιος μια μύγα το κανόνι είναι πρόσφορο μέσο, καθώς είναι προφανές ότι μπορεί να οδηγήσει στο αποτέλεσμα. Δεν είναι όμως και αναγκαίο καθώς υπάρχει και άλλο μέσο εξίσου αποτελεσματικό αλλά κατά πολύ λιγότερο περιοριστικό, η μυγοσκοτώστρα!

Τέλος, ο υπό κρίση περιορισμός εξετάζεται υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας *stricto sensu* δηλαδή υπό στενή έννοια. Η αρχή αυτή στην επιταγή ότι τα προσδοκώμενα οφέλη από τη λήψη του περιοριστικού μέτρου δε θα πρέπει να είναι δυσανάλογα μικρά σε σχέση με τις προκαλούμενες ζημιές²⁵. Σε αυτήν εντάχθηκε η θεωρία της Στάθμισης των Συμφερόντων. Ειδικότερα, η μέθοδος αυτή

²⁴ ΣΤΕ 2195/1993 και ΣΤΕ 2152/1993

²⁵ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου II Συνταγματικά Δικαιώματα, 2007, σελ. 85 επ., 97 επ.

χρησιμοποιήθηκε κυρίως από το γερμανικό ομοσπονδιακό συνταγματικό δικαστήριο προκειμένου να αντιμετωπίσει τη «σύγκρουση δικαιωμάτων» στο πλαίσιο της εφαρμογής των τελευταίων στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Πιο συγκεκριμένα, η μέθοδος αυτή βασίζεται στην αποδοχή της νομικής σύγκρουσης των δικαιωμάτων και ξεκινώντας από αυτή τη βάση, δηλαδή την νόμιμη άσκηση των δικαιωμάτων και των δύο μερών, κρίνει πάντα κατά περίπτωση ποια δικαιώματα πρέπει να υποχωρήσουν υπέρ ποίων. Χαρακτηριστική περίπτωση στάθμισης συμφερόντων είναι η υπόθεση Lüth²⁶. Το ΓΟΣΔ έκρινε ότι τα οικονομικά συμφέροντα πρέπει να υποχωρήσουν μπροστά στο ενδιαφέρον του προσφεύγοντος για θέματα γενικής σημασίας στα πλαίσια της δημόσιας συζήτησης. Με άλλα λόγια, οι «κατώτερες αξίες» υποχωρούν «προς όφελος των ανώτερων αξιών».

Είναι λοιπόν έκδηλη η προβληματική δομή αυτής της μεθόδου δεδομένου ότι αντίκειται στην αρχή της τυπικής ισοδυναμίας των συνταγματικών διατάξεων²⁷, ενώ είναι και ιδιαίτερα ασαφής λόγω του περιπτώσιολογικού της χαρακτήρα, δεδομένο που παρέχει μεγάλη εξουσία στο δικαστή ο οποίος έτσι καλείται να αποφασίσει ότι μια διάταξη υπερισχύει σε βάρος μιας άλλης. Πρέπει να τονιστεί ακόμη, ότι η αρχή της αναλογικότητας δημιουργήθηκε κυρίως για να κρίνεται η νομιμότητα (και η συμ-

φωνία προς το Σύνταγμα) των μέτρων που λαμβάνει ο νομοθέτης προς την επίτευξη συγκεκριμένου σκοπού και κατά συνέπεια εφαρμόζεται συνήθως στο χώρο του διοικητικού δικαίου²⁸, ενώ όταν δεν προβλέπεται επιφύλαξη υπέρ του νόμου δεν έχει πεδίο εφαρμογής. Ακόμη και τότε η στάθμιση συμφερόντων δε μπορεί να αποτελέσει ασφαλή μέθοδο άρσης των αντιθέσεων.

3.2 Η Πρακτική Εναρμόνιση στη Γερμανική Νομική Επιστήμη^{29 30 31}

Τα κενά που άφησε η εφαρμογή της μεθόδου της αναλογικότητας και της στάθμισης συμφερόντων στη σύγκρουση των δικαιωμάτων στις δια-

²⁶ BVerGE 7, 198 και βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου II Συνταγματικά Δικαιώματα, 2007, σελ. 57-58

²⁷ ΣτΕ 292/1984

²⁸ βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 1977, σελ. 107-108

²⁹ BVerGE 77, 240 [253]

³⁰ BVerGE 83, 130 [143]

³¹ BVerGE 81, 298 [308]

προσωπικές σχέσεις αλλά και γενικότερα στις περιπτώσεις της εφαρμογής ανεπιφύλακτων δικαιωμάτων η γερμανική νομική επιστήμη τα αντιμετώπισε με τη μέθοδο της πρακτικής εναρμόνισης (Praktische Konkordanz). Σύμφωνα με το γερμανό νομικό Konrad Hesse «τα συνταγματικώς προστατευόμενα δικαιώματα πρέπει στη μεταξύ τους σύγκρουση έτσι να ταξινομούνται, ώστε καθένα από αυτά να εφαρμόζεται. ...και στα δύο δικαιώματα πρέπει να τίθενται περιορισμοί, ώστε και τα δύο να αποκτήσουν τη βέλτιστη αποτελεσματικότητα»³². Αυτή η αρχή, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως εφαρμόζεται ιδιαίτερα στη «σύγκρουση δικαιωμάτων» μεταξύ πολιτών. Αυτό συμβαίνει γιατί δεν επιτρέπεται να εφαρμόζεται ένα θεμελιώδες δικαίωμα σε βάρος ενός άλλου μέσω μιας «βιαστικής» στάθμισης συμφερόντων (Güterabwägung), διότι κατά τον Hesse έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία η αρχή της ενότητας του Συντάγματος.³³

Ειδικότερα, και σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, όλα τα συνταγματικά δικαιώματα υπόκεινται δυνητικά σε περιορισμούς και όχι μόνο εκείνα που συνοδεύονται από επιφύλαξη νόμου. Η δικαιολογητική βάση πάνω στην οποία στηρίζεται ο περιορισμός των ανεπιφύλακτων συνταγματικών δικαιωμάτων είναι η συστηματική ερμηνεία του Συντάγματος βάσει της οποίας η ύπαρξη μίας συνταγματικής διάταξης δε μπορεί να οδηγήσει στον παραμερισμό μίας άλλης. Στόχος της μεθόδου αυτής είναι να επιτευχθεί μια επαρκής εξισορρόπηση των συγκρουόμενων συνταγματικών δικαιωμάτων (*angemessenen Ausgleich kollidierender, verfassungsrechtlichrelevanter Schutzgüter*) ως πρότυπο περιορισμού συνταγματικών δικαιωμάτων. Μέσα από αυτή τη μέθοδο δηλαδή, εξασφαλίζεται μια δίκαιη εξισορρόπηση στο πλαίσιο πάντα της κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης.³⁴

Όσον αφορά στην εφαρμογή της πρακτικής εναρμόνισης στη γερμανική νομολογία αυτή χρησιμοποιήθηκε αρκετές φορές κυρίως για την επίλυση διαφορών μεταξύ πολιτών και όταν οι «συγκρούσεις»

³² βλ. Konrad Hesse Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, 1975, σελ. 28 επ., 134 επ.

³³ Κώστας Γ. Μαυριάς Συνταγματικό Δίκαιο τέταρτη έκδοση επαυξημένη, 2005, σελ. 229: «η αρχή της ενότητας του Συντάγματος...στόχο έχει την αποφυγή αντινομιών μεταξύ συνταγματικών διατάξεων»

³⁴ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 250

αφορούσαν ανεπιφύλακτα δικαιώματα.(Αναλυτικότερα βλ. τις περιλήψεις των απόφάσεων του ΓΟΣΔ που αναφέρθηκαν παραπάνω)

3.3 Η Αρχή της Πρακτικής Εναρμόνισης ή Πρακτικής Αρμονίας

Από όσα έχουν λεχθεί παραπάνω καθίσταται προφανές ότι η άρση της πραγματικής σύγκρουσης των συνταγματικών δικαιωμάτων δε μπορεί να πραγματοποιηθεί με μεθόδους που παραβιάζουν τις κοινώς αποδεκτές αρχές ερμηνείας του Συντάγματος. Έτσι κρίνεται ανεπαρκής η στάθμιση συμφερόντων, διότι ουσιαστικά πραγματοποιεί μία αδικαιολόγητη ιεράρχηση των συνταγματικών δικαιωμάτων, ενώ απουσιάζουν παντελώς λόγω του περιπτώσιολογικού της χαρακτήρα τα αντικειμενικά κριτήρια με αποτέλεσμα να παρέχεται υπερβολική δύναμη στο δικαστή.

Η αρχή της πρακτικής εναρμόνισης ή της πρακτικής αρμονίας³⁵ συνιστά πλέον μια αναγνωρισμένη αρχή ερμηνείας του Συντάγματος, βάσει της οποίας τα συνταγματικά δικαιώματα σε περίπτωση σύγκρουσής τους εφαρμόζονται αμφοτέρω, αλλά οριοθετούνται ούτως ώστε και τα δύο να προστατεύονται στο μέτρο του αμοιβαία δυνατού. Ο δικαστής πρέπει δηλαδή, αφού λάβει υπόψη του τα πραγματικά δεδομένα, να κρίνει με ορισμένες πάγιες αρχές και σταθερά αντικειμενικά κριτήρια³⁶ ώστε να προβεί σε κρίσεις ευρέως αποδεκτές. Ακόμη και τότε όμως, ανακύπτουν αρκετά προβλήματα στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής της πρακτικής αρμονίας. Επομένως γίνεται αντιληπτό το ζήτημα της πλαστότητας της νομικής σύγκρουσης δικαιωμάτων, το οποίο εξαφανίζεται όταν επιχειρείται πρακτική εναρμόνιση των συνταγματικών δικαιωμάτων στα πλαίσια της σύγχρονης έννομης τάξης και μέσω της θεσμικής εφαρμογής.

Κεφάλαιο 4^ο: Η Θεσμική Εφαρμογή

4.1 Η Θεσμική Εφαρμογή ως Μέθοδος Άρσης των Αντιθέσεων στη Σύγχρονη Έννομη Τάξη

³⁵ η οποία βρήκε ευρεία εφαρμογή και στη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας βλ. ΣΤΕ 4208/1997

³⁶ βλ. ΕλλΔνη 2007/1 Στυλιανού Πατεράκη Ζητήματα Ηθικής Βλάβης από Αδικήματα τελούμενα δια των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας σελ. 3-5 για την πρακτική αρμονία δικαιώματος της προσωπικότητας και ελευθερίας των ΜΜΕ

Από όσα εκτέθηκαν παραπάνω καθίσταται πλέον σαφές πως οι μέθοδοι που προτάθηκαν στα πλαίσια της παραδοσιακής θεωρίας είναι ανεπαρκείς για την άρση των αντιθέσεων σε μια σύγχρονη έννομη τάξη. Το γεγονός αυτό οφείλεται καταρχήν στην προβληματική δομή της ατομικιστικής έννομης τάξης στα πλαίσια της οποίας αναπτύχθηκαν αυτές οι μέθοδοι. Η δυαδιστική θεώρηση των πραγμάτων που προάγεται μέσα από αυτές δεν επιτρέπει να λαμβάνεται υπόψη το αντικειμενικό περιβάλλον στα πλαίσια του οποίου εφαρμόζεται κάθε φορά ένα συνταγματικό δικαίωμα, δηλαδή δε λαμβάνεται υπόψη το θεσμικό περιβάλλον. Επιπλέον, οι διάφορες μέθοδοι ξεκινούν από λανθασμένη βάση. Ειδικότερα, αποδέχονται την έννοια της νομικής σύγκρουσης των δικαιωμάτων, η οποία όπως αναφέρθηκε είναι πλαστή. Καθίσταται έτσι επιτακτική η ανάγκη για μία μέθοδο που να ανταποκρίνεται στις επιταγές της σύγχρονης θεσμικής θεωρίας και η οποία βασίζεται σε αυτές τις επιταγές. Η μέθοδος αυτή είναι η Θεσμική Εφαρμογή.³⁷

Αναλυτικότερα, κατά την εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων πρέπει να γίνονται αποδεκτά τα εξής: η αρχή της βασικής ισχύος των συνταγματικών δικαιωμάτων, σύμφωνα με την οποία όλα τα συνταγματικά δικαιώματα εφαρμόζονται σε όλες τις έννομες σχέσεις και ως προς όλο το περιεχόμενό τους, η αρχή της καθολικής εφαρμογής των συνταγματικών δικαιωμάτων, που επιβάλλει όλα τα συνταγματικά δικαιώματα να εφαρμόζονται στην συνολική έννομη τάξη, η αρχή της ταυτόχρονης προστασίας δικαιωμάτων και θεσμών, η αρχή *nulla restrictio sine lege constitutionale certa* καθώς και η αρχή της αιτώδους συνάφειας των περιορισμών και η αρχή ότι δε χωρούν περιορισμοί στην εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων στη γενική σχέση, όταν δηλαδή δεν υφίσταται κάποια ειδική έννομη σχέση μεταξύ των φορέων των δικαιωμάτων.

Ακόμη πρέπει να γίνει δεκτή η διάκριση του περιεχομένου κάθε συνταγματικού δικαιώματος σε αμυντικό, προστατευτικό και εξασφαλιστικό αλλά και η διάκριση των επιβαρύνσεων που αυτά υφίστανται σε απλές επιδράσεις, απλούς περιορισμούς και προσβολές³⁸.

³⁷ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 251 επ.

³⁸ βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ'-Ημίτομος Ι 2005, σελ. 195 επ.

Επιπλέον, πρέπει να γίνει δεκτή και η αντιπαράθεση υποκειμενικού (δικαιώματος) προς αντικειμενικό (θεσμό, έννομη σχέση).

Η Θεσμική Εφαρμογή λοιπόν επιτάσσεται από την ταυτόχρονη αναγνώριση πλέον στο Σύνταγμα δικαιωμάτων και θεσμών. Η υπεροχή της σε σχέση με τις άλλες μεθόδους συνίσταται και στην ενιαία για κάθε περίπτωση εφαρμογή της. Όπως και η πρακτική εναρμόνιση έτσι και η θεσμική εφαρμογή βασίζεται σε μια συστηματική ερμηνεία που εξασφαλίζει την ενότητα του Συντάγματος, ενώ εξετάζει την αιτιώδη συνάφεια του περιοριζόμενου δικαιώματος και του θεσμού μέσα στον οποίο ασκείται. Μέσω της θεσμικής εφαρμογής ο δικαστής μπορεί να οδηγηθεί σε ορθά και ασφαλή συμπεράσματα χρησιμοποιώντας πάντοτε αντικειμενικά κριτήρια και συγκεκριμένες ερμηνευτικές σταθερές. Απομένει λοιπόν να εξεταστεί η μέθοδος της θεσμικής εφαρμογής

4.2 Η Μέθοδος της Θεσμικής Εφαρμογής³⁹

Η μέθοδος της θεσμικής εφαρμογής αναπτύσσεται σε τρία στάδια:

Κατά το πρώτο στάδιο, εντοπίζεται το περιοριζόμενο δικαίωμα. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται καταρχήν εάν η παρεμποδιζόμενη δράση στη συγκεκριμένη περίπτωση εντάσσεται στο εννοιολογικό περιεχόμενο του δικαιώματος ή στα όρια της άσκησής του. Σε περίπτωση που η υπαγωγή της παρεμποδιζόμενης δράσης στο παρεμποδιζόμενο δικαίωμα είναι αρνητική τότε δεν υφίσταται περιορισμός του δικαιώματος αλλά απλή επίδραση. Εάν από την άλλη ο περιορισμός αφορά τα όρια άσκησης του δικαιώματος (χρόνος, τόπος, τρόπος) τότε εξετάζεται, εάν η παρεμποδιζόμενη δράση προσκρούει στις γενικές ρήτρες του Συντάγματος (κοινωνικότητας, χρηστότητας κλπ.). Όταν εντοπιστεί το περιοριζόμενο δικαίωμα μπορεί να γίνει και η διάκριση του αμυνόμενου από τον επιτιθέμενο. Στο στάδιο αυτό ενδιαφέρει αποκλειστικά και μόνο η διαπίστωση εάν πρόκειται για απλή επίδραση ή περιορισμό του δικαιώματος.

Στο δεύτερο στάδιο, εξετάζεται εάν πρόκειται για περιορισμό στα πλαίσια της γενικής κυριαρχικής σχέσης κράτους-πολίτη, της γενικής

³⁹ για εκτενή παραδείγματα της εφαρμογής της μεθόδου βλ. Ανδρέα Γ. Δημητρόπουλο Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου II Συνταγματικά Δικαιώματα, 2007

διαπροσωπικής σχέσης ή αν τα εμπλεκόμενα πρόσωπα συνδέονται μεταξύ τους στο πλαίσιο κάποιας ειδικής έννομης σχέσης θεσμού. Είναι κατανοητό ότι η εξέταση της ύπαρξης γενικής ή ειδικής σχέσης πραγματοποιείται, εφόσον στο πρώτο στάδιο έχει διαπιστωθεί η ύπαρξη περιορισμού και όχι απλής επίδρασης. Εάν διαπιστωθεί ότι το δικαίωμα εφαρμόζεται στα πλαίσια της γενικής σχέσης, ο υφιστάμενος περιορισμός δεν είναι απλός αλλά συνιστά προσβολή του δικαιώματος, δεδομένου ότι οι περιορισμοί στη γενική σχέση αντικρούουν στη ελεύθερη δημοκρατική τάξη. Εάν όμως διαπιστωθεί η άσκηση του δικαιώματος στα πλαίσια συνταγματικά αναγνωρισμένου θεσμού διαπιστώνεται καταρχήν η δυνατότητα περιορισμού. Στη συνέχεια θα εξεταστεί η ύπαρξη ρητών περιορισμών στο κείμενο του Συντάγματος ή έστω μη ρητών οι οποίοι όμως συνάγονται από τη συστηματική ερμηνεία των διατάξεών του

Στο τρίτο και τελευταίο στάδιο που ονομάζεται θεσμική προσαρμογή αναζητείται η αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στο περιοριζόμενο δικαίωμα και το θεσμό στα πλαίσια του οποίου εφαρμόζεται. Ειδικότερα, αναζητείται κοινό αντικειμενικό στοιχείο ανάμεσα στο δικαίωμα και στο θεσμό. Εάν αυτό εντοπιστεί τότε δικαίωμα δύναται εφαρμοζόμενο στα πλαίσια του θεσμού να περιοριστεί ως προς αυτό το αντικειμενικό στοιχείο, χωρίς ο περιορισμός αυτός να συνιστά προσβολή του δικαιώματος⁴⁰. Σε κάθε περίπτωση όμως αν δεν είναι δυνατός ο εντοπισμός αιτιώδους συνάφειας ανάμεσα στον περιορισμό (ρητό ή μη) και το δικαίωμα στα πλαίσια πάντα του θεσμού, τότε ο περιορισμός αυτός συνιστά προσβολή.

Κεφάλαιο 5^ο: Συμπέρασμα

Μέσα από την ανάλυση των ζητημάτων της έννοιας του συνταγματικού δικαιώματος, της μεταβολής της έννομης τάξης (και της συνεπακόλουθης μεταβολής των συνταγματικών δικαιωμάτων) καθώς και των μεθόδων επίλυσης της άρσης των αντιθέσεων καθίσταται πλέον σαφές ότι η παραδοσιακή θεωρία δε μπορεί να ανταποκριθεί πλέον στις σημερινές ανάγκες. Οι μέθοδοι επίλυσης των συγκρούσεων που αυτή προτείνει, όπως η στάθμιση των συμφερόντων, ξεκινούν από λογικά και νομικά εσφαλμένες βάσεις και οδηγούν σε επισφαλή και ασαφή αποτελέσματα, που θέτουν σε κίνδυνο την ενότητα του Συντάγματος και

⁴⁰ ΑΠ 381/1987

κατ'επέκταση τη σταθερότητα της έννομης τάξης. Ακόμη, αγνοούν παντελώς το αντικειμενικό στοιχείο δηλαδή το θεσμικό περιβάλλον στο οποίο εφαρμόζονται τα συνταγματικά δικαιώματα. Η μεταβολή της έννομης τάξης σε τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού επιτάσσει λοιπόν την εφαρμογή μεθόδων οι οποίες ανταποκρίνονται με αποτελεσματικότητα στις σημερινές συνθήκες. Τέλος, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα συνταγματικά δικαιώματα εκτός από δικαιώματα στην κυριολεξία του όρου είναι και αντικειμενικοί κανόνες δικαίου που εφαρμόζονται στις σχέσεις και μεταξύ των πολιτών. Τέλος, γίνεται αντιληπτή η πλαστικότητα της έννοιας της νομικής σύγκρουσης δικαιωμάτων και ότι μόνο μέσα από την αποδοχή αυτής της πλαστικότητας μπορούμε να οδηγηθούμε σε μεθόδους άρσεις των αντιθέσεων που σέβονται την ενότητα του Συντάγματος και της έννομης τάξης όπως είναι η μέθοδος της Θεσμικής Εφαρμογής, με την οποία πραγματικά επιτυγχάνεται «πρακτική εναρμόνιση κατά την εφαρμογή των συνταγματικών δικαιωμάτων» .

Περίληψη

Στην εργασία αυτή αναλύθηκε η έννοια του συνταγματικού δικαιώματος, οι διακρίσεις των συνταγματικών δικαιωμάτων και η μεταβολή τους στα πλαίσια της μεταβολής της έννομης τάξης.

Εξετάσθηκε ακόμη η έννοια του συμφέροντος. Εν συνεχεία, αναλύθηκε το ζήτημα της εφαρμογής των δικαιωμάτων και της σύγκρουσής τους κατά την εφαρμογή αυτή, ενώ διαπιστώθηκε και η πλαστικότητα της νομικής σύγκρουσης. Ακολούθως εξετάσθηκε η αρχή της αναλογικότητας, η στάθμιση συμφερόντων και η πρακτική εναρμόνιση ως μέθοδοι άρσης των συγκρούσεων. Τέλος παρουσιάστηκε η θεσμική εφαρμογή ως η μόνη επιστημονικά αποδεκτή λύση για την άρση των συγκρούσεων και την πρακτική εναρμόνιση των συνταγματικών δικαιωμάτων.

Summary

In this document the meaning of constitutional rights was analyzed and also the categories of constitutional rights, and their alteration through the alteration of lawful order. The meaning of legitimate interest was also examined. After that, the matter of application of constitutional rights and the collision between them was analyzed, while the falseness of legal collision was ascertained. Following this, the principle of proportionality, the calculating of interests and practical harmony as methods of the resolution of the collision were also examined. Finally the method of institutional enforcement was presented as the only scientifically accepted solution to the problem of collision of rights and the desired practical harmony during the application of constitutional rights.

Λήμματα

-ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ-ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ-ΑΡΧΗ
ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ-ΣΤΑΘΜΙΣΗ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ-ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗ-
ΘΕΣΜΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Lemmas

CONSTITUTIONAL RIGHT-COLLISION OF RIGHTS-PRINCIPLE OF PROPORTIONAL-
ITY-CALCULATING OF INTERESTS-PRACTICAL HARMONY-INSTITUTIONAL EN-
FORCEMENT

Βιβλιογραφία

1. Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα Γενικό Μέρος Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου Τόμος Γ΄ - Ημίτομος Ι, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005
2. Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Εφαρμογές Συνταγματικού Δικαίου ΙΙ Συνταγματικά Δικαιώματα, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2007
3. Κώστας Γ. Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, 4^η έκδοση επαυξημένη, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2005
4. Αριστόβουλος Ι. Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα α΄ Ατομικές Ελευθερίες πανεπιστημιακές παραδόσεις, 4^η έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1982
5. Κώστας Χρυσογόνος, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 2^η έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002
6. Πρόδρομος Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο Ατομικά Δικαιώματα Α΄, 2^η αναθεωρημένη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2005
7. Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 3^η έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2002
8. Απόστολος Γέροντας Διοικητικό Δίκαιο, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2004
9. Πρόδρομος Δ. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1977
10. Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Κοινωνικός Ανθρωπισμός και Ανθρώπινα Δικαιώματα, περιοδικό ΝοΒ τεύχος 28^ο, 1980
11. Στυλιανός Πατεράκης, Ζητήματα Ηθικής Βλάβης από Αδικήματα Τελούμενα δια των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, περιοδικό ΕλλΔνη τόμος 48^{ος} τεύχος 1^ο, 2007
12. Konrad Hesse, Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland, Verlag C.F. Müller, 1999

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

1. lawdb.intrasoftnet.com Νομική Βάση Δεδομένων «NOMOS»
2. www.law.uoa.gr/~adimitrop
3. www.greeklaws.com
4. www.bundesverfassungsgericht.de

Νομοθεσία

1. Το Σύνταγμα της Ελλάδος 1975/1986/2001 άρθρα 2, 5, 16, 25

Νομολογία

1. ΣτΕ 2112/1984
2. ΣτΕ 2195/1993
3. ΣτΕ 2152/1993
4. ΣτΕ 292/1984
5. ΣτΕ 4208/1997
6. ΑΠ 381/1987
7. BVerGE 77, 240
8. BVerGE 81, 298
9. BVerGE 83, 130
10. BVerGE 7, 198

Περιλήψεις Αποφάσεων

ΣτΕ 2112/1984: Η απόφαση αυτή κρίνει την απαγόρευση σε μη πτυχιούχους αγιογράφους να ασκούν το επάγγελμα. Για πρώτη φορά διατυπώνεται ρητά στη νομολογία η αρχή της αναλογικότητας.

ΣτΕ 2195/1993: Το δικαστήριο ακύρωσε την απαλλοτρίωση ακινήτου που βρισκόταν σε μικρή απόσταση από τα τείχη του βυζαντινού Μυστρά. Η απαλλοτρίωση του ακινήτου είναι προφανές ότι κρίθηκε δυσανάλογα

επαχθές περιοριστικό μέτρο σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό (αρχή αναλογικότητας) καθώς περιορίζεται δυσανάλογα προς τα οφέλη το δικαίωμα στο περιβάλλον.

ΣτΕ 2152/1993: Ο νόμος που μεταφέρει αρμοδιότητες από ένα σχηματισμό του ΣτΕ σε έναν άλλο οφείλει, κατά το Σύνταγμα, να αποβλέπει αποκλειστικά σε οργανωτικό σκοπό και να σέβεται την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης. Ο δικαστικός έλεγχος εκτείνεται και στο σκοπό και τα κριτήρια της νομοθετικής ρύθμισης.

ΣτΕ 292/1984: Το δικαστήριο κρίνει την υπόθεση προαγωγών των μελών του ΣτΕ. Στην απόφαση αυτή διατυπώνεται η αρχή της τυπικής ισοδυναμίας των διατάξεων του Συντάγματος που δεν επιτρέπει την ιεράρχηση σε ανώτερες και κατώτερες αξίες.

ΣτΕ 4208/1997: Στην απόφαση αυτή γίνεται εφαρμογή της αρχής της πρακτικής αρμονίας. Το δικαστήριο κάνει δεκτή την αίτηση του Σωματείου «Ένωση βιομηχανιών ψύχους» για ακύρωση απόφασης που χορηγούσε άδεια εγκατάστασης βιομηχανίας στην Αττική, επειδή η χορήγηση άδειας βάσει του ν. 1360/1983 εννοεί την οικονομική ανάπτυξη με την έννοια αυτής στο Σύνταγμα, δηλαδή τη βιώσιμη ανάπτυξη.

ΑΠ 381/1987: Η μαγνητοταινία δεν αποτελεί παράνομο αποδεικτικό μέσο και δεν προσκρούει στο άρθρο 9§1 εδ. β' Σ όταν προσκομίζεται από σύζυγο και αποδεικνύει προσβολή της συζυγικής πίστης από τον άλλο σύζυγο. Θεσμική Εφαρμογή: στο πλαίσιο του θεσμού του γάμου το απόρρητο των επικοινωνιών περιορίζεται νομίμως ως προς το στοιχείο της συζυγικής πίστης.

BVerGE 77, 240: Στην απόφαση του ΓΟΣΔ γίνεται εφαρμογή της πρακτικής εναρμόνισης. Το δικαστήριο έκρινε ότι η γενική προστασία της ελευθερίας αφορά και τη διαφήμιση για ένα έργο τέχνης. Ένας περιορισμός του ανεπιφύλακτου δικαιώματος της ελευθερίας της Τέχνης δε δικαιολογείται από τη συστηματική ερμηνεία του Συντάγματος.

BVerGE 81, 298: Αρχή της πρακτικής εναρμόνισης. Το δικαστήριο έκρινε ότι η γενική προστασία της ελευθερίας στο άρθρο 5 του Θεμελιώδους Νόμου (GrundGesetz) δεν αποκλείει γενικά τη δυνατότητα επιβολής ποινής λόγω δυσφήμισης του Εθνικού Ύμνου.

BVerGE 83, 130: Αρχή της πρακτικής εναρμόνισης. Ελευθερία της τέχνης και προστασία των νέων. Το δικαστήριο έκρινε ότι ένα πορνογραφικό μυθιστόρημα μπορεί να αποτελέσει μεν έργο τέχνης, από την άλλη όμως η ελευθερία της τέχνης πρέπει να περιορίζεται χάριν της προστασίας της νεότητας. Δηλαδή, ο «κόσμιος» τρόπος γραφής προϋποθέτει ένα περιορισμό, μια στάθμιση της ελευθερίας της τέχνης.

BVerGE 7, 198: Πρόκειται για την υπόθεση Lüth. Στάθμιση συμφερόντων. Για τη συγκεκριμένη απόφαση έγινε λόγος στο κείμενο της εργασίας (βλ. 3.1)

ΤΑ ΠΛΗΡΗ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΙΜΑ
ΜΕΣΩ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ.

